

<https://doi.org/10.15388/VUIFSMD.2025.6>

KOVA SU KOLORADO VABALU SOVIETŲ LIETUVOJE: SUVOKIMAI, STRUKTŪROS, PRAKTIKOS

Agnė Kereišūtė

SANTRAUKA. Po Pirmojo pasaulinio karo Europoje paplitęs, o praėjusio šimtmečio šeštojo dešimtmečio antroje pusėje ir sovietinę Lietuvą pasiekęs kolorado vabalas ilgainiui užvaldė ne tik bulvių laukus, bet ir jų augintojų vaizduotę. Mitai, kuriais buvo apipintas kenkėjas, užsienio istoriografijoje šiokio tokio dėmesio sulaukė, tačiau Lietuvoje šis klausimas praktiškai nelieštas, nors asociatyvūs vaizdiniai, tokie kaip kolektyvinės paieškos, spirito buteliukai bei mįslingos teorijos, kokiais gi būdais vabalas atkako į šalį, kad ir prablėšę, tačiau gyvuoja iki šių dienų. Šiame tyrime siekiama atskleisti tris esminius momentus: diskurso raidą, sovietų deklaruotą planinės kovos pranašumą realizuoti turėjusius mechanizmus (struktūras ir suvaldymo principus) bei praktinę, faktinę kovos išraišką.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: kolorado vabalas, socializmas, propaganda, chemizacija, DDT, kolchozai

The Battle Against Colorado Potato Beetle in the Soviet Lithuania: Viewpoints, Structures and Practices

SUMMARY. The Colorado potato beetle, which spread across Europe after World War One and reached the Soviet Lithuania in the second half of the 1950s, eventually took over not only the potato fields but also the imagination of potato growers. The myths surrounding this pest have received some attention in foreign historiography, but, in Lithuania, the issue has been virtually untouched, although associative images such as collective searches, bottles of kerosene, and puzzling theories of how the beetle came to be, although faded, have survived to this day. The study seeks to reveal three key moments: the evolution of the discourse, the mechanisms (structures and principles of containment) that were supposed to realise the superiority of the planned struggle declared by the Soviets, as well as the practical, actual expression of the struggle.

KEYWORDS. Colorado potato beetle, socialism, propaganda, chemicalisation, DDT, kolkhozes

Įvadas

Nūdieną pasiekę su kolorado vabalu susiję vaizdiniai, tokie kaip anuomet vykdytos visuotinės kenkėjo paieškos, amunicijon pasitelkiami spirito ar žibalo buteliukai, taip pat, nors ir prablėsusios, bet iš kolektyvinės atminties galutinai neišsitrynusios sklandžiusios šnekos, kenkėjo paplitimą pas mus siejusios su konkrečiu priešu – amerikonais, užgimė

neatsitiktinai. Iš ilgos, kone du šimtmečius aprėpiančios kolorado vabalo virsmo savitu žmogaus vaizduotės fetišu istorijos čia minėtinas vienas svarbiausias epizodas. 1950 m. birželį Vokietijos Demokratinėje Respublikoje (VDR) aukščiausioju lygmeniu pradėta eskaluoti, kad socialistinio bloko šalys patiria išpuolių – ant jų kolorado vabalus iš lėktuvų mėto amerikiečiai. Netrukus ir kaimyninėse valstybėse išbėgėjusia propagandine kampanija mėginta kolorado vabalo daromą žalą susieti su tyčiniu amerikiečių veiksmu, jį paversti Amerikos (priešo) simboliu, iš to pačiai kovai (su daržo kenkėju / už derlių) suteikti visai kitą potekstę, emocinį krūvį¹. Akivaizdu, kad čia ir galime ieškoti minėtų mūsų sklaidžiusių šnekų, kolorado vabalą siejusių su *amerikonais*, ištakų. Tačiau nei jos, nei apskritai bet kokie susiję aspektai, iš jų ir Juozo Erlicko aprašytasis, Vytauto Kernagio apdainuotasis kenkėjo „suplėšymas į gabalus“, t. y. sovietmečiu vykdyta kova, lietuviškojoje istoriografijoje nesulaukė jokio dėmesio.

Realybę ir fikciją kadaise suplakusi kova reikalauja mėginimų jei ne atpauzinti, tai bent jau žvilgtelėti į atskirus proceso elementus. Viena vertus, turime išties realų taikinį – bulvių lapais ir stiebais mintančius, sparčiai besidauginančius ir migruojančius dešimtjuosčius bulviagraužius (lot. – *Leptinotarsa decemlineata*), vadinamus kolorado vabalais. Kita vertus, turime kovos praktikas, vykdytas specifiniame lauke, kurį, siaurąja prasme, formavo neseniai lietuviškojoje istoriografijoje naujo žvilgsnio sulaukę, istoriko Antano Terlecko nagrinėti reokupuotos Lietuvos kaime vykę procesai², o plačiąja – bendros SSRS žemės ūkio politikos tendencijos.

Tyrimo **objektas** – kova, kurią suvokti galima dviem prasmėmis: 1) idėjine, kai kalbame apie vabalo įsivaizdavimą; 2) tiesiogine, kai kalbame apie sovietinėje tikrovėje vykusią kovą, kuriai buvo kuriamos vizijos, struktūros, strategijos, planuojami ir įgyvendinami veiksmai.

Pastarasis aspektas diktuoja ir **darbo chronologines ribas** – 1946–1966 metai. Šie du dešimtmečiai, perskirti 1956 m., kuomet Lietuvoje ir buvo atrastas pirmasis kolorado vabalas, simboliškai įrėmina procesą nuo pradinių žingsnių rengiantis būsimai kovai, nes būtent 1946 m. Lietuvoje buvo įkurta pirmoji institucija, kurios darbotvarkėje atsidūrė prevenciniai klausimai ir kenkėjo suvaldymo strategijos, iki meto, kai 1965–1966 m. kolorado vabalai apniko visus sovietų Lietuvos rajonus, tad faktiškai tapo nebe išimtinė problema, o normalybe.

Darbo tikslas – ištirti sovietų Lietuvoje vykdytos kovos su kolorado vabalu sampratą, veiklos struktūras, taktikas ir praktikas. Tikslui keliami šie **uždaviniai**:

- 1) užčiuopti diskurso pokyčius, nulėmusius, jog kolorado vabalas ar kova su juo įgijo papildomų mitologizuotų reikšmių;
- 2) ištirti sovietų Lietuvoje kurto, už augalų apsaugos sritį atsakingo institucinio me-

1 Žr.: A. Kereišiuė, 2024, p. 18–23.

2 A. Terleckas, 2023.

chanizmo sraigtus, turėjusius užtikrinti vabalo suvaldymo procesus, parengti taktikas;

- 3) nustatyti, kaip atrodė kovos praktikos, kai kolorado vabalas tapo nebe teorine, bet faktine grėsme.

Darbe keliamas klausimas – kaip kova su kolorado vabalu buvo suvokiama, organizuojama ir vykdoma sovietų Lietuvoje? – lietuviškojoje istoriografijoje (ir apskritai mokslinėje literatūroje) nenagrinėtas. Vis dėlto tai nėra vienintelis **darbo aktualumo** rodiklis. Tyrimu taip pat užčiuopiama ir dalelė lūžinius virsmus patyrusio anuometinio kaimo kasdienybės, naujų realijų nulemti santykio su žeme ir gamta pokyčiai. Tai nauji vaizdiniai kolektyvizuojamo / kolektyvizuoto Lietuvos kaimo istorijoje, iš dalies atliepiantys į Terlecko andai kaip esminį pristatytą klausimą, kurio centre atsiduria tarpukario ūkininko tapatybės naikinimas, užvaldymas ir virsmas kolchozniku³.

Prieiga. Darbas yra iš esmės tarpdalykinis. Formaliai kolorado vabalus kaip gyvūnus tiria entomologija, bulvių auginimą ir priežiūrą – agronomija, o jų sąveikos užkardymą, ypač naudojant prevencines priemones, taip pat ir masinį naikinimo ginklą – agrochemija. Propagandinį „kenkėjų diskursą“ analizuoja komunikacijos ir politikos mokslų specialistai. Bendrojo vardiklio galima ieškoti ilgai, bet kito kaip *istorija* nerastume: „kova su koloradu vabalu“ – žmogaus vaizduotės ir diskursyvi, institucinė, ir socialinė veikla.

Istoriografija. Šiame darbe iškelti klausimai lietuviškojoje istoriografijoje nepaliesti jokių aspektu, tad galima kalbėti tik apie objekto lauką geriau įsivaizduoti leidžiančias studijas. Be minėtojo Terlecko tyrimo, atskiro dėmesio vertas Audriaus Šaulio magistro darbas⁴, kuriame pažvelgta į aplinkosauginės minties ir praktikos raidą sovietų Lietuvoje. Čia, nors santykinai nedaug, tačiau dėmesio skiriama ir gamtosaugai žemės ūkyje – suminimi svarbiausi gamtosaugos politikos kryptį formavę iš centro nuleisti įsakymai ar nutarimai, paliečiami ir konkrečiai sovietų Lietuvoje vykę chemizacijos procesai. Tiesa, kalbėdamas apie pastarąjį aspektą (aktualiausią šiam darbui) autorius faktiškai referuoja straipsnių rinkinyje „Lietuvos aplinkosaugos raida“⁵. Šioji apsiriboja oficialios, bendros, nuo septintojo dešimtmečio pradžios pradėtos vesti žemės ūkyje naudotos chemijos statistikos pateikimu ir trumpu pakomentavimu.

Tyrimui svarbiausia šaltinių grupė – iki šiol mokslinėje apyvartoje nenaudoti Lietuvos centriniame valstybės archyve (LCVA) saugomi trijų institucijų, vienokia ar kitokia forma atsakiusių už kolorado vabalo suvaldymo procesus, fondai. Penktojo dešimtmečio antroje pusėje įkurtos, ne kartą reorganizuotos, tad pavadinimą keitusios institucijos – LTSR valstybinė karantino inspekcija⁶, LTSR bandymų stotis kolorado vabalui, nema-

3 Ten pat, p. 10.

4 A. Šaulys, 2014.

5 K. Jankevičius, J. Stasinas, 2000.

6 LTSR pasienio valstybinė augalų karantino inspekcija, in: Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA), f. R-962.

todui ir bulvių vėžiui tirti⁷, Ekspedicija kovai su žemės ūkio ligomis ir kenkėjais⁸ – vedė gausią, nuoseklią dokumentaciją. Ji leidžia atsekti, kada Lietuvoje pasirodė pirmasis kolorado vabalas, kaip jis plito, kokios buvo jo suvaldymo vizijos, kaip buvo (ar bent jau turėjo būti) organizuojama ir vykdoma kova. Dokumentų atidengiamas vaizdas daugiausia apsiriboja vidurinės grandies perspektyva, tuo metu viršutinės (bendrą kovos su kenkėju politiką formavusios tiek centro, tiek vietos valdžios) bei apatinės (tiesiogiai kovą vykdyti turėjusių kolchozinių) grandies elgsena lieka miglota. Vis dėlto neviseškai nematoma – archyvuose saugomos ir susijusios, reikšmingų LTSR Ministrų Tarybos nutarimų kopijos, išsistos bylos atskirų, iš rajono centrų ar kolchozų suplaukusių kolorado vabalų židinių registravimo aktų, kovos priemonių prašymų ir kt. Čia susiduriama su problema – nors šioji šaltinių grupė sudeda tyrimui reikalingus pamatus, tačiau lieka neaišku ir nepamatuojama, kiek dokumentuose fiksuoti, užrašyti dalykai išties atitiko tikrovę. Tad esminis probleminis klausimas, koks vaidmuo šioje kovoje teko ideologijai, atsakingoms institucijoms ir tiesiogiai kovą turėjusiems vykdyti kolchoziniams, galima sakyti, taip ir lieka atviras.

Tikrovę, nors tai ir paradoksalu, kiek ryškiau atspindinčiu šaltiniu laikytina spauda. Šioji aktuali keliais aspektais: siekiant nustatyti papildomų vabalo vaizdinių radimąsi ir plėtojimąsi, žvilgtelėti, kiek afišuojama buvo kenkėjo grėsmė, kokią informaciją apie jį gavo visuomenė, galų gale, kaip čia atsispindėjo institucijų darbas, mat viena iš esminių jų funkcijų ir buvo švietimas, informacijos sklaida. Galima sakyti, tam buvo atliktas kiekybinis tyrimas – išanalizuoti darbo chronologinėse ribose pasirodę į kaimiškąją auditoriją orientuoto „Valstiečių laikraščio“ numeriai, analogiškai ir keletas atsitiktinai pasirinktų regioninių laikraščių – „Tarybinis Rokiškis“, „Raudonasis švyturys“, Joniškio „Tarybinis balsas“. Šie šaltiniai neleidžia susidaryti viso įspūdžio – nors jie ir rodo, kokia informacija pasiekdavo žmones, tačiau lieka neaišku, kiek iš jų apskritai skaitydavo laikraščius, kaip tokią informaciją priimdavo, kokias reakcijas ji kėlė ir kt.

Struktūros ir planai iki vabalo pasirodymo Lietuvoje

Lietuvoje beįsitvirtinant sovietiniam režimui, nauja realybė netrukus pasibeldė ir augalų apsaugos sferon. Augalų apsaugos stotis (nuo 1939 m. – Augalų apsaugos laboratorija), kaip ir kitas Dotnuvoje anuomet telktas „tarpukario paveldas“, buvo reorganizuota, galiausiai įtraukta į Lietuvos mokslų akademijos kontrolėje buvusio Žemdirbystės instituto, kurio struktūra ir pavadinimas dar ne sykį keitėsi, sudėti⁹. Tuo metu opiausi einamieji augalų apsaugos reikalai (iš kurių svarbiausias nuo 1956-ųjų taps kolorado vabalas) buvo patikėti naujoms institucijoms: 1) 1947 m. Vilniuje įkurtam Visasąjunginės bulvių vėžio mokslinio tyrimo stoties Černovicuose padaliniui – Zoninei bulvių vėžio

7 Lietuvos bandymų stotis kolorado vabalui, nematodams ir bulvių vėžiui tirti, in: LCVA, f. R-356.

8 Respublikinė augalų apsaugos stotis, in: LCVA, f. R-582.

9 Z. Dabkevičius, V. Vasiliauskienė, 2007, p. 11.

mokslinio tyrimo stočiai¹⁰ (nuo 1956 m. – LTSR bandymų stotis kolorado vabalui, nematodui ir bulvių vėžiui tirti); 2) 1945 m. pabaigoje įsteigtam Visasąjunginės žemės ūkio augalų karantino inspekcijos padaliniiui – LTSR valstybinei sėklų kontrolės ir karantino inspekcijai¹¹ (netrukus, 1947 m., Sėklų kontrolės ir Karantino inspekcija atskirtos); 3) 1948 m. LTSR Žemės ūkio ministerijos suorganizuotai Ekspedicijai kovai su bulvių vėžiu¹² (nuo 1956 m. Ekspedicija kovai su žemės ūkio ligomis ir kenkėjais, nuo 1962 m. – Respublikinė augalų stotis). Pirmosios veikla buvo teorinė – diegti ir plėsti sovietinius mokslo „laimėjimus“, o antrosios ir trečiosios institucijų praktinė – kontroliuoti karantininius objektus bei pasirūpinti tinkamomis techninėmis / cheminėmis priemonėmis, prižiūrėti jų naudojimą ir taikymą kovoje su pavojingiausiomis ligomis ir kenkėjais.

Iki kolorado vabalui pasirodant Lietuvoje prevencinėmis priemonėmis rūpinosi Valstybinė žemės ūkio augalų karantino inspekcija (toliau – Karantino inspekcija), 1946 m. savo žinioje turėjusi 23 apskričių inspektorius¹³. Šis klausimas jos darbotvarkėje atsirado anksti, mat buvo žinoma, jog Antrojo pasaulinio karo metu kolorado vabalas pasiekė Lenkiją ir Rytprūsius¹⁴, todėl kaimyninėje Lietuvoje bent jau nominaliai suskubta imtis atsargos priemonių – 1945–1946 m. priimti pirmieji teisės aktai, kiekvieną apskritį įpareigoję pasitelkiant žemės ūkio darbuotojus ir valstiečius kasmet profilaktiškai patikrinti 2000 ha bulvių laukų¹⁵. Karantino inspekcija per apskričių inspektorius bent teoriškai turėjo pasirūpinti gyventojų mobilizavimu bei atlikti propagandinį darbą – skaityti paskaitas, platinti plakatus, brošiūras bei knygeles, šitaip užtikrinti, kad žmonės pirmiausia žinotų, ko ir kodėl iešką.

Aiškesni kriterijai nustatyti 1949 m. vasarą, kuomet kolorado vabalas buvo aptiktas Lvovo srityje. Šiame kontekste, reaguojant į tam tikrą bakstelėjimą iš centro¹⁶, LTSR Žemės ūkio ministerija žaibišku greičiu sukūrpė veiksmų planą tiek iki vabalui pasirodant, tiek „po signalo“. Greta profilaktinių patikrinimų tvarkos sukonkretinimo čia prabilta ir apie techninį pasirengimą – atlikti savotišką ugniagesių funkciją kolorado vabalo aptikimo atveju pavesta neseniai įsteigtai Ekspedicijai kovai su bulvių vėžiu (toliau – Ekspedicija), įpareigotai suformuoti du į įvykio vietą pasirengusius vykti būrius, laikyti dvi nepriekaištingos būklės puspriekabes, 200 kg kuro rezervą bei likvidavimo darbams reikalingą amuniciją¹⁷. Situacijos suvaldymas tiek plane, tiek 1950 m. balandžio pradžio-

10 Dėl Lietuvos Kolorado vabalo, nematodų ir bulvių vėžių bandymų stoties veiklos, 1958-01, in: LCVA, f. R-356, ap. 1, b. 25, l. 322.

11 1946 m. metinė karantininio darbo ataskaita, LCVA, f. R-962, ap. 1, b. 3, l. 1–7.

12 Steigimo dokumentai neiškilo, matoma tik faktinė veiklos pradžia, in: LCVA, f. R-582.

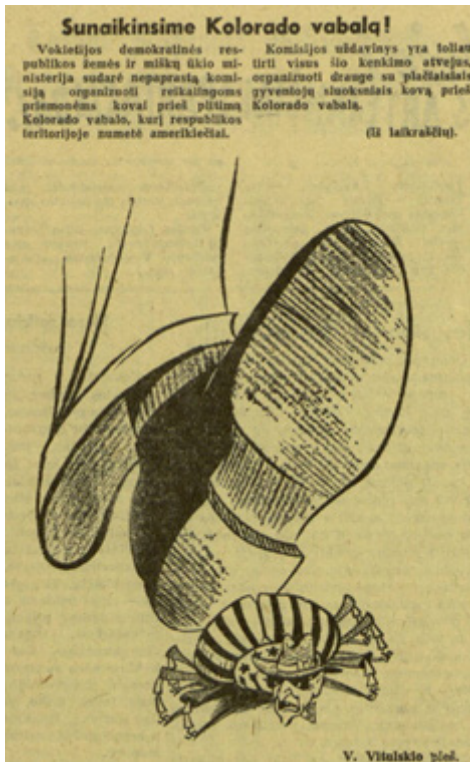
13 1946 m. metinė karantininio darbo ataskaita, in: LCVA, f. R-962, ap. 1, b. 3, l. 7.

14 „Bulvinis kolorado vabalas“, in: *Tarybinis Rokiškis*, nr. 78, 1946 07 23, p. 2.

15 1946 m. metinė karantininio darbo ataskaita, in: LCVA, f. R-962, ap. 1, b. 3, l. 26.

16 Telegrafas LTSR MT pirmininkui M. Gedvilui, 1949-08-4, in: LCVA, f. R-582, ap. 1, b. 49, l. 19–20.

17 Veiksmų mobilizacijos planas respublikos teritorijoje dėl kolorado vabalo, 1949, in: LCVA, f. R-582, ap. 1, b. 49, l. 15–18.

1 iliustracija. 1950 m. birželį
**Komjaunimo tiesoje iliustraci-
ja – vienintelis aptiktas su šia
propagandine kampanija susi-
jęs paveikslėlis Lietuvoje.** (Kom-
jaunimo tiesa, 1950 06 17, p. 4)

je Maskvoje patvirtintoje, respublikoms nuleistoje pavyzdinėje kolorado vabalų židinių išsiaiškinimo ir likvidavimo darbų tvarkoje¹⁸ patikėtas Karantino inspekcijai.

Tais pačiais 1950 m. Karantino inspekcijos spaudoje reguliariai publikuojamus šabloninius informacinius straipsnelius pavyairino pranešimai apie amerikiečių mėtomus kolorado vabalus VDR, Lenkijoje ir Čekoslovakijoje. Drąsiai galima teigti, kad Lietuvą pasiekė gerokai prislopę šios propagandinės akcijos aidai – apie amerikiečių „išpuolį“ ir VDR kovos planus trumpa žinutė brūkštelėta „Komjaunimo tiesoje“¹⁹, šią pailiustruojant karikatūra (žr. iliustraciją Nr. 1), kartkartėmis pranešimų pasirodydavo ir regioninėje spaudoje²⁰, praktiškai visada šiuos įterpiant Korėjos karo įvykiams skirtame puslapyje.

18 Apytikslis vadovas, kaip organizuoti kolorado vabalų suvaldymo ir likvidavimo darbus, 1950-04-03, in: LCVA, f. R-582, ap. 1, b. 49, l. 1–10. 1951 m. išversta į lietuvių kalbą ir išleista: *Pavyzdinis vadovavimas darbo organizacijai išsiaiškinant ir likviduojant kolorado vabalų židinius*, „Tiesos“ spaustuvė, Vilnius.

19 „Sunaikinsime kolorado vabalą!“, in: *Komjaunimo tiesa*, 1950 06 17, p. 4.

20 „Amerikiečių vabalai išmetė Kolorado vabalų Vokietijos demokratinės respublikos teritorijoje“, in: *Raudonasis švyturys*, 1950 05 28, p. 4; „Įkurta nepaprasta komisija kovai su kolorado vabalu Vo-

Nors kampanija didelio žiūto nesukėlė, o nacionalinio lygmens leidinius, tokius kaip „Valstiečių laikraštis“²¹, apskritai aplenkė, amerikiečių mėtytų vabalų mitas, kenkėjo sąsaja su Vakarais, regis, vienokiu ar kitokiu mastu išsiskynė. Štai, 1951 m. „Tarybiniame studente“²² išspausdintame studentės pasisakyme dėl Korėjos karo jau vartojama atitinama „dvikojų koloradų vabalų“ metonimija.

Iš lėktuvų mėtomų vabalų vaizdiniai nepasiekė ir specializuotos literatūros, kita vertus, šioji puikiai atspindėjo tiek techninius procesų pokyčius, tiek ir bendrus ideologinius poslinkius, sovietinės retorikos išsikerimą. Žvilgtelėkime į konkretų atvejį – tarpukariu karjerą pradėjusio ir okupacijos metais ją sėkmingai tęsusio entomologo Stasio Mastauskio knygeles. Dar 1946 m. pasirodė jo ir agronomo Antano Lešinsko bendras darbas „Kolorado vabalas bulvių kenkėjas“²³, o 1950 m. leidimas buvo pakartotas. Nors ir autoriai, ir pavadinimas išliko tie patys, tačiau knygelės tonas, o tam tikrais atvejais ir techninius dalykus liečiantys turinio aspektai pasikeitė neatpažįstamai. Didžiausi retorikos pokyčiai, kaip įprasta, labiausiai justai kalbėsenoje apie Vakarų ir Sovietų Sąjungos vaidmenis. Jei 1946 m. knygelėje vabalo paplitimas Europoje labiau buvo siejamas su natūraliais procesais, atviru tekstu sakytą, kad dėl natūralių priežasčių jie neišvengiamai pasieks ir LTSR²⁴, o nupasakojant kovos priemones ir praktikas nevengta pateikti Vakarų valstybių pavyzdžių²⁵, tai 1950 m. leidime bet kokių teigiamų ar bent neutralių nuorodų nebelieka. Atvirkiškiai, randasi labai aiški skirtis tarp „kapitalistinių šalių“, kurios, kaip konstatuota, negali užkirsti kelio kenkėjo plėtrai (tad yra kaltos dėl susiklosčiusios situacijos), mat kovos priemonės kapitalistinėje santvarkoje taikomos „pakrikai, t. y. neorganizuotai, be plano“²⁶, ir SSRS. Pastarosios pranašumai, apie kuriuos nė žodeliu neužsiminta 1946 m., be abejo, itin pritiko įsibėgėjančios kolektyvizacijos fone:

„Sėkminga kova su augalų kenkėjais, jų tarpe ir kolorado vabalu, galima tik socialistinėje šalyje, kur panaikinta privatinė nuosavybė, sukaustanti gamybinių jėgų iššvaistymą, kur yra įsigalėjusi stambi žemdirbystė, kur ūkis vystosi pagal vieningą valstybinį

kietijos demokratinėje respublikoje“, in: ten pat, 1950 06 13, p. 4; „Kolorado vabalas Austrijoje“, in: ten pat, 1950 06 28, p.4; „TSRS vyriausybės nota JAV vyriausybei“, in: ten pat, 1950 07 05, p. 2; „Čekoslovakijos vyriausybės nota JAV vyriausybei“, in: 1950 07 12, p. 4; „Amerikiečių lėktuvai nesiliauja metę kolorado vabalų Vokietijos demokratinės respublikos teritorijoje“, in: ten pat, 1950 07 21, p. 4; „Lenkijoje pasibaigę kovos su kolorado vabalu kampanija“, in: *Tarybinis Rokiškis*, 1950 09 17 (nr. 106), p. 4; „Kova su kolorado vabalu Čekoslovakijoje“, in: ten pat, 1950 09 16 (nr. 110), p. 4 ir t. t.

21 Tais metais pasirodė vienintelis tipinis informacinis straipsnis: „Kolorado vabalas – pavojingas bulvių kenkėjas“, in: *Valstiečių laikraštis*, 1950 06 29, p. 4.

22 G. Bračienė, „Agresoriai bus pažaboti“, in: *Tarybinis studentas*, 1951 09 18 (nr. 27), p. 1.

23 S. Mastauskis, A. Lešinskas, 1946.

24 Ten pat, p. 22–28.

25 Ten pat, p. 34–49.

26 S. Mastauskis, A. Lešinskas, 1950, p. 9–11.

planą, kur visuomeniniai interesai suderinti su asmeniniais interesais. Kovai su kenkėju labai daug dėmesio skiria mūsų Partija ir Vyriausybė, planuodama ir numatydamą konkrečias kovos priemones bei išskirdama tam reikalui stambias sumas.²⁷

Dviguba medžioklė: vabalo plitimas ir reakcija

1956-ųjų vasara buvo ypatinga – taip jau susiklostė, kad vieną gražią birželio dieną, prabėgus lygiai šešiolikai metų nuo okupacijos pradžios, kažkoks Veisiejų rajono piemuos (rus. – *nacmyx*) ant savo drabužių aptiko pirmąjį kolorado vabalą Lietuvoje, šį atpažino ir nedelsdamas nugabeno „Karolio Požėlos“ kolchozo pirmininkui. Toks nuasmeninto herojaus poelgis buvo traktuotas kaip neginčijama kolorado vabalo „populiarumo“ apraiška, bylojanti apie vaisingą atsakingų institucijų propagandinį darbą²⁸.

Birželio 16 d. Lietuvos KP CK ir LTSR MT priėmė nutarimą „Dėl Lietuvos TSR teritorijos apsaugos nuo Kolorado vabalo“²⁹, kuriuo ganėtinai abstrakčiai nubrėžė veikimo naujomis sąlygomis kontūrus, skirtus su Lenkija bei Kaliningradu besiribojantiems rajonams. Nutarimu rajonų partijos ir vykdomieji komitetai, Mašinų-traktorių stočių (MTS) direktoriai įpareigoti nedelsiant užtikrinti visų bulvių pasėlių patikrinimą, rūpintis nuolatine jų priežiūrą ateityje, tam organizuojant stebėjimo postus „iš apylinkių Tarybų aktyvo ir kolūkių valdybų narių“. Tuo metu Švietimo ministerijai ir Komjaunimo organizacijai pavesta užtikrinti jaunuolių išitraukimą į paieškų procesus, o Lietuvos KP CK laikraščių ir žurnalų leidyklai bei respublikinių ir rajoninių laikraščių redaktoriams – rūpintis informacijos sklaida. Tiesa, pastaruoju aspektu omenyje veikiausiai turėta tik šviečiamoji informacija, mat dėl fakto, jog kenkėjas pasiekė Lietuvą, sąmoningai ar nesąmoningai viešai pavojaus varpais garsiai skambinta nebuvo³⁰.

Problemą aištinant, reikalavimai tik griežtėjo, buvo pradėti taikyti visoje sovietinėje Lietuvoje³¹. Kiek jų buvo paisoma, sunku nustatyti, nes Karantino inspekcijos ir Ekspedicijos, turėjusių užtikrinti šių reikalavimų vykdymą, fiksuoti pažeidimus, kontroliuoti prevenciją, dėmesys buvo sutelktas į pavienių židinių gesinimą. Antai, prabėgus vos keturioms dienoms po pirmųjų kolorado vabalo radybų, sujudimas kilo Kaune – šį kartą kenkėją ant darže auginamų pomidorų aptiko Juozas Čirpus. Kadangi šiuo atveju (kitaip

27 Ten pat, p. 6.

28 Ekspedicijos metinė ataskaita už 1956 m., in: LCVA, f. R-582, ap. 1, b. 44, l. 53.

29 Dėl LTSR teritorijos apsaugos nuo Kolorado vabalo sustiprinimo, 1956-06-16, in: LCVA, f. R-754, ap. 1 t. 1, b. 399, l. 204–205.

30 Veikiau priešingai. Pavyzdžiui, iš pažiūros tikslinį skaitytųjų ratą telkiančiame „Valstiečių laikraštys“ 1956 m. pasirodė tik viena su kolorado vabalu susijusi informacija, kurioje šabloniškai apibūdinta šio fizionomija, grėsmė ir t. t., o apie tai, jog kenkėjas buvo aptiktas Lietuvoje, – neužsiminta. Žr.: A. Sapelina, „Kolorado vabalas – pavojingas bulvių kenkėjas“, in: *Valstiečių laikraštis*, 1956 06 24, p. 4.

31 Dėl kolorado vabalo protrūkių nustatymo ir likvidavimo priemonių stiprinimo, 1956-07-13, in: LCVA, f. R-962, ap. 1, b. 80, l. 68–70.

nei pirmuoju, kai vabalas rastas ant drabužių) būta konkretaus sklypo ir konkretaus augalo, imtasi ir konkrečių veiksmų (žr. 2 iliustraciją). Atvejui tirti buvo sudaryta speciali komisija, susidėjusi iš Kauno tarprajoninio Karantino punkto inspektoriaus, paties Čirpaus bei Kauno miesto Namų valdybos Nr. 16 valdytojos³². Židinio likvidavimo klausimus sprendė ta pati komisija, papildyta Ekspedicijos bei Karantino inspekcijos agronomais³³. Panašios komisijos buvo sudarytos ir kitų atvejų tyrimams – tais metais kolorado vabalų buvo aptikta viename Šilalės³⁴, viename Lazdijų³⁵ ir penkiuose Veisiejų³⁶ rajono kolchozinių posodybiniuose sklypuose.

2 iliustracija. **Kauniečio Juozo Čirpaus pomidorų lysvėse vykdomi darbai** (Ekspedicijos metinė ataskaita už 1956 m., in: LCVA, f. R-582, ap. 1, b. 44, l. 58)

Nesigilinant į techninius komisijų sprendimus, cheminės kovos būdus ir metodus, kurie plačiau bus aptarti toliau, verta apžvelgti už visus šiuos dalykus atsakingų institucijų veiklą ir tam tikrus įvykusius jų veiklos pokyčius, nulemtus kenkėjo plitimo grėsmės. Ekspedicija kovai su bulvių vėžiu 1956 m. vasaros pabaigoje reorganizuota į Ekspediciją

32 Aktas. Dėl bulvių kolorado vabalo suradimo, in: LCVA, f. R-582, ap. 1, b. 49, l. 28.

33 Aktas. Dėl kolorado vabalo židinio likvidavimo ir dėl priemonių atlikimo garantinėje zonoje, in: ten pat, l. 27.

34 Aktas. Apie bulvių kolorado vabalo suradimą 1956 m. liepos 21 d., in: ten pat, l. 31.

35 Kolorado vabalo židinio išaiškinimo aktas, in: ten pat, p. 36.

36 Aktas (Gegužės 1-osios kolūkis), in: ten pat, p. 48; Kolorado židinio suradimo aktas (Gegužės 1-osios kolūkyje, dviejų kolūkiečių posodybiniuose sklypuose), in: ten pat, p. 49; Aktas. Dėl bulvių kolorado vabalo suradimo (Černiachovskio kolūk.), in: ten pat, p. 70; Kolorado vabalo židinio išaiškinimo aktas (Karolio Poželos kolūk), in: ten pat, p. 77.

kovai su žemės ūkio ligomis ir kenkėjais, tačiau faktiškai savo veiklos nepakeitusi, kaip ir buvo numatyta, pasirodžius kolorado vabalui atsakė už techninius likvidacijos ir prevencinių purškimų darbus – t. y. turėjo vykti į židinio vietą, padėti organizuoti ir prižiūrėti cheminio naikinimo darbus, kontroliuoti MTS, Melioracijos mašinų stočių, kolchozų, sovchozų apsirūpinimą reikiamomis medžiagomis, pasirengimą³⁷. Būtent vietinei Žemės ūkio ministerijai pavaldžiai Ekspedicijai, o ne greta jos veikusiai, centrai pavaldžiai, savitą prievaizdo vaidmenį atlikusiai Karantino inspekcijai specialiu LTSR MT įsakymu buvo pavesta „vykdyti kovos su karantininiais žemės ūkio augalų kenkėjais ir ligomis priemonės visų Respublikos ūkių teritorijoje, nepriklausomai nuo jų žinybinio pavaldumo“, šiais klausimais Ekspedicijos instrukcijas paskelbiant privalomomis visoms ministerijoms ir departamentams³⁸. Nors institucijų funkcijos valdant kolorado vabalo plitimą ir buvo kiek skirtingos, tačiau tikslas ir atsakomybė – tokie pat. Tai neišvengiamai atvėrė duris nuolatiniam kaltės permetinėjimui, pradėtam praktikuoti nuo pirmųjų kenkėjo pasirodymų atvejų.

Šių dviejų vykdytojų gretas kovoje su kolorado vabalu papildė ir mokslinė deda – kaip minėta, 1956 m. pabaigoje Zoninė bulvių vėžio mokslinio tyrimo stotis buvo perduota Visasąjunginiam Augalų apsaugos institutui ir reorganizuota į LTSR bandymų stotį kolorado vabalui, nematodui ir bulvių vėžiui tirti (toliau – Stotis). Iki tol bulvių vėžio ir nematodo tyrimus vykdžiusi Stotis savo eksperimentus atlikdavo vilniečių sklypeliuose, užkrėstuose minėtomis ligomis – tik 1957 m. jai buvo perleistas 30 ha sklypas už Verkių³⁹.

Jei viršūnių atsakomybės ir funkcijos bent jau formaliai buvo gana aiškios ir stabilios, tai apačiose netrūko chaoso. Bulvių pasėlių tikrinimo tvarka ir žingsniai, ką daryti aptikus kenkėją, buvo žinomi nuo 1950 m., vis dėlto aiškaus nurodymo, kas vietiniu lygmeniu turi rūpintis šiais dalykais, nebuvo. Konkretesni pavedimai organizuoti inspektorių-tyrėjų pareigybes duoti tik MTS (nuo 1958 m. – remonto ir technikos stotis), tačiau, ko gero, į juos rimtai nežiūrėta – Karantino inspekcijos vykdytų patikrinimų metu neretai buvo nustatoma, jog pareigybės fiktyviai paskiriamos MTS direktorių žmonoms, buhalterėms ir t. t.⁴⁰ Išsamesnė tvarka numatyta tik 1960 m., LTSR Žemės ūkio ministerijai patvirtinus „Kovos su kolorado vabalu priemonių vykdymų metodinius ir organizacinius nurodymus“⁴¹, tačiau ir čia neišvengta aptakumo, dubliavimosi.

37 1956 m. ataskaita, in: LCVA, f. R-582, ap.1, b. 44.

38 LTSR MT įsakymas nr. 1852, 1956-12-07, in: LCVA, f. R-582, ap. 1, b. 40, l. 6.

39 Dėl Lietuvos Kolorado vabalo, nematodų ir bulvių vėžių bandymų stoties veiklos, 1958-01, in: LCVA, f. R-356, ap. 1, b. 25, l. 322–323.

40 Karantino inspekcijos 1957 m. veiklos albumas, in: LCVA, f. R-362, ap. 1, b. 36, l. 68.

41 Kovos su kolorado vabalu priemonių vykdymų metodiniai ir organizaciniai nurodymai, 1960-06-13, in: LCVA, f. R-582, ap. 1, b. 110, l. 79–85.

Išlikusių šaltinių specifika, deja, neatskleidžia, kiek nuolat keičiamos, griežtinamos iš viršaus nuleidžiamos tvarkos buvo įgyvendinamos faktiškai⁴². Aišku viena – net ir formalūs duomenys, kurie veikiausiai atspindėjo tik dalį tikrovės (logika diktuoja, kad dalis židinių galėjo būti tiesiog neaptikta arba nuslėpta), rodo, kad kenkėjas, nepaisant visko, plito.

1 lentelė. **Kolorado vabalų paplitimas 1956–1966 m. (sudaryta remiantis Karantino inspekcijos duomenimis)**

Metai	Rajonai (44)	Kolchozai, sovchozai ir kt. valstybiniai ūkiai	Posodybiniai sklypai
1956	4	0	9
1957	0	0	0
1958	8	0	13
1959	5	1	6
1960	18	19	92
1961	24	42	359
1962	7	1	24
1963	6	1	13
1964	40	907	7301
1965	44	1307	13943
1966	44	1230	25563

Iš šios lentelės, sudarytos remiantis Karantino inspekcijos duomenimis⁴³, matyti, kad masiškai kolorado vabalas pradėjo plisti 1964 m., o 1965 m. – aptiktas visuose rajonuose. Kaip ir ankstesniais metais, situacijos priežastys buvo aiškinamos dvejopai – viena vertus, akcentuotos natūralios aplinkybės, tokios kaip plitimui palankios oro sąlygos, 1965 m. vykęs masinis vabalų išplovimas į Baltijos jūros krantą⁴⁴. Kita vertus, dėl padėties eilinį kartą kaltintas vietinių aplaidumas, Karantino inspekcija ir 1962 m. į Respublikinę

42 Atnaujinti organizaciniai, metodiniai nurodymai išleisti 1962 m., 1965 m., 1966 m. Žr: LTSR Žemės ūkio produktų gamybos ir paruošų ministerija, Respublikinė augalų apsaugos sosis, *Kovos priemonių prieš kolorado vabalą organizaciniai ir metodiniai nurodymai 1962 metams*, Vilnius, 1962; LTSR Žemės ūkio Ministerija, Respublikinė Augalų Apsaugos sosis, *Kovos priemonių sistema prieš kolorado vabalą*, Vilnius, 1965; Kovos prieš kolorado vabalą sistemos dalinis pakeitimas, 1966-05-17, in: LCVA, f. R-582, ap. 1, b. 201, l. 8.

43 Dėl veiklos, vykdytos kovojant su Kolorado vabalu, bulvių nematodu ir vėžiu LTSR nuo 1964 m. iki 1966 m., in: LCVA, f. R-962, ap. 1, b. 145, l. 3.

44 Ten pat, l. 3-4. Galima daryti prielaidą, kad jūroje vabalai atsідūrė dėl gūsingo vėjo ar pan., o kilę iš buv. šiaurinių Rytprūsių, to meto Šiaurės Rytų Lenkijos ir Kaliningrado krašto.

augalų apsaugos stotį reorganizuota Ekspedicija, kurios, kaip konstatuota 1965 m. birželį priimtame LTSR MT nutarime⁴⁵, „nesiėmė reikiamų priemonių likviduoti židinius“.

Suvaldymo užmojo realizacija – įžanga

„Direktorius įsitikinęs, kad vaikų atsakomybei ir savarankiškumui ugdyti labai svarbus buvęs darbinis auklėjimas. [...] Vienais metais, pajūrį užplūdus kolorado vabalams, [vyresnieji – A.K.] ėjo jų rinkti. Mokiniai tada surinko pusantros 200 litrų talpos statinės (beje, norėta juos sudeginti mokyklos katilinėje, bet direktorius neleido, pabūgęs, kad vabalai mokykloje nepasklistų)“⁴⁶.

Vargu ar tokios praktikos, ilgamečio Neringos mokyklos direktoriaus Stanislovo Valančiaus prisiminimuose pateiktos kaip svarbių asmeninių moksleivių savybių ugdymo priemonė, išties radosi iš, pavadinkime, kilnių paskatų ar pedagoginių sumetimų. Nuo 1946 m. organizuotos (bent jau popieriuje) kolorado vabalų paieškos rodė, kad kovon, kuriai dar neprasidėjus sistema avansu deklaravo pergalę, bus įtraukti visi, pradedant pačia pigiausia darbo jėga – moksleiviais. Šie į bulvių laukuose keletą kartų per metus vykdomas profilaktines paieškas, o aptikus židini – vabalų, lervų ir kiaušinėlių nurodymą, buvo ne tik vejami botagu, bet ir viliojami meduoliu. Antai 1956 m. Lietuvos komjaunimo CK paskirstė 500–1500 rublių siekusias premijas 14 geriausių rezultatus demonstravusių rajonų komjaunimo komitetų, kurie jas turėjo padalinti labiausiai nusipelnusioms mokykloms⁴⁷. Jau 1957 m. kone penkis kartus buvo padidinta skiriamų lėšų suma, išplėstas prizų asortimentas – geriausieji apdovanoti motociklais (žr. 3 iliustraciją), radijo aparatais, akordeonais, laikrodžiais, gitaromis ir knygomis⁴⁸. Karantino inspekcijos duomenimis, tais metais į darbus įsitraukė apie 31 000 moksleivių, patikrinusių daugiau kaip 60 000 ha bulvių laukų⁴⁹. Čia akcentuota dviguba tokių patikrinimų nauda, mat nors kolorado vabalas ir nebuvo rasta, tačiau surinkta daug į jį panašių, tad, kaip teigta, „Per svarbų valstybinį tikslą – bulvių pasėlių apsaugą nuo Kolorado vabalo – daugelis respublikos mokyklų klases papildė naujomis vabzdžių kolekcijomis“⁵⁰.

45 Dėl neatidėliotinų priemonių kovai su kolorado vabalu, 1965-06-24, in: LCVA, f. R-582, ap. 1, b. 189, l. 5–7.

46 A. Jankauskienė, 2017, p. 85.

47 Komjaunimo duomenimis, 1956 m. mokiniai iš viso ištyrė 6512,7 ha bulvių laukų, o tyrime dalyvavo 255 respublikos mokyklos. Daugiau žr.: Lietuvos komjaunimo CK posėdžio protokolo išrašas, 1956-12-06, in: LCVA, f. R-962, ap. 1, b. 80, l. 88.

48 Karantino inspekcijos 1957 m. veiklos albumas, in: LCVA, f. R-356, ap. 1, b. 36, l. 57.

49 Ten pat, l. 58.

50 Ten pat, l. 65.

3 iliustracija. **Kapčiamiesčio vidurinės mokyklos moksleivis apžiūrinėja prižą, mokyklai įteiktą už „gerą kovą su kolorado vabalu priemonių organizavimą“.** (Karantino inspekcijos 1957 m. veiklos albumas, in: LCVA, f. R-356, ap. 1, b. 36, l. 62)

Apskritai pažvelgus į kolorado vabalo klausimą liečiančius aukščiausiu lygmeniu priimtus nutarimus ir įsakymus, atsakingų institucijų veiklos dokumentus, akivaizdu, jog kovoje su kenkėju buvo svarbus ne tik pats vaikų į(si)traukimas, bet ir jo išryškėjimas. Plačiai su bendru priešu kartu kovojančios, susitelkusios visuomenės regimybei sudaryti reikėjo amunicijos – jei mokyklose ir pionierių stovyklose instruktažus gavę vaikai kovai buvo apginkluoti žibalo buteliukais, tai suaugusiesiems (kartais ir vaikams) įpiršti metodai bei priemonės turėjo kur kas rimtesnių padarinių, kuriuos pajautė ne vien taikinyje atsідūrę kenkėjai.

Cheminės priemonės ir technika

Kryptys, kaip doris su kenkėjais, buvo padiktuotos 1950 m. iš Maskvos nuleistose pavyzdinėje kolorado vabalo židinių išsiaiškinimo ir likvidavimo darbų tvarkoje, kur į pirmą vietą statyti sintetiniai organiniai nuodai – DDT ir heksachloranas. 1956 m. aptikus pirmuosius židinius, minėtoms atvejų tyrimų ir likvidavimo komisijoms beliko kiek sukonkretinti ir raštiškai patvirtinti *atidirbimo* (būtent taip vadintas cheminis pasėlių apdorojimas) gaires – atsižvelgiant į bulvių pasėlių stadiją bei lervų augimo fazę nurodyti tikslų chemikalų koncentratą, purškimų kiekį ir mastą.

Jei pirmaisiais metais apsiribota tik aptiktų židinių likvidavimu, tai nuo 1957 m. (nors tais metais kolorado vabalų neaptikta) buvo pradėta ir cheminio-profilaktinio bulvių *atidirbimo* praktika. Pirmasis toks *atidirbimas* vykdytas 1957 m. birželį Veisiejų, Lazdijų ir Šilalės rajonuose – jo metu visos šiose vietovėse augusios bulvės (bendras plotas – 8 275 ha) buvo apdorotos DDT pasta ir DDT emulsija. Antrasis *atidirbimas*, kurio poreikis atsakingų institucijų buvo grįstas „cheminių medžiagų, įrangos ir lėšų prieinamumu“⁵¹, liepą–ruggpjūtį pakartotinai atliktas Veisiejų ir Lazdijų, o pirmąjį kartą – su Lenkija besiribojusiuose, tad neva didelės rizikos zonoje buvusiuose Kalvarijos ir Kybartų rajonuose. Iš viso jo metu *atidirbta* 9 576 ha⁵². Didžiąja dalimi cheminiams-profilaktiniams *atidirbimams* reikalingų išteklių kolchozus ir sovchozus aprūpino Ekspedicija – šiam reikalui tais metais buvo įsigyta 45 tonos DDT pastos, 42 tonos DDT emulsijos⁵³, skirta 152 vienetai arklinių, 772 nugarinių ir 15 traktorinių purkštuvų⁵⁴. Beje, antrojo *atidirbimo* metu kone pusė bulvių pasėlių chemiškai apdoroti pasitelkus aviaciją, nors šis metodas tarp atsakingų institucijų ir kėlė nemažai diskusijų – aviacijos naudojimą užprotstavo Karantino inspekcija, teigusi, jog tokia alternatyva yra nepraktiška ir kenksminga, nes daugiausia bulvių auginama mažuose kolchozinių posodybiniuose sklypeliuose⁵⁵. Nors per pirmąjį *atidirbimą* aviacija nebuvo pasitelkta, antrojo metu jau naudota plačiai, sprendimą teisinant pernelyg didelėmis, išsikerojusiomis bulvėmis, sudarančiomis nepatogumų *atidirbimus* vykdyti traktoriais ir arkliais purkštuvais⁵⁶.

Kaip *atidirbimai* galėjo atrodyti realybėje, iš dalies atskleidžia Kalvarijos rajono gamybinio skyriaus viršininko ataskaita. Anot jo, darbams, kurių planą prieš tai patvirtino vykdomasis komitetas, vadovavo Kapsuko tarprajoninio karantino punkto parinkti, per MTS „apsiforminti“ instruktoriai-organizatoriai, savo žinioje turėję po 1–2 kolchozus, bet neretai veikę tik formaliai. Pargabenti DDT pastą iš Tauragės „žemtiekim“ bei įrangą iš Veisiejų ir Lazdijų (132 nugarinius ir 7 arklinius purkštuvus), kur šioji buvo naudota pirmojo *atidirbimo* metu, pavesta pačiam Gamybinio skyriaus viršininkui, šiam tikslui skiriant sunkvežimį. Pastarasis, pasak viršininko, buvo duotas tik įrangai parga-

51 Karantino inspekcijos 1957 m. veiklos albumas, in: LCVA, f. R-356, ap. 1, b. 36, l. 82.

52 Informacija apie kolorado vabalo prevencines priemones, atliktas LTSR 1957 m., 1957-09-07, in: LCVA, f. R-582, ap.1, b. 67, l. 17–22.

53 Karantino inspekcijos duomenimis, 1957 m. buvo taikomos tokios chemizacijos normos: 7,5 kg DDT emulsijos į hektarą, 4 kg DDT pastos į hektarą. Žr.: 1958 m. inspekcijos metinė ataskaita, in: LCVA, f. R-962, ap. 1, b. 39, l. 40.

54 Ten pat, l. 18.

55 Pvz., pirmojo apdirbimo atveju – iš 8 275 ha bulvių pasėlių, kurių 2 700 ha priklausė kolchozams, 469 ha sovchozams, 5 099 ha – individualiems kolchoziniams, darbininkams. Žr. Karantino inspekcijos 1957 m. veiklos albumas, in: LCVA, f. R-356, ap. 1, b. 36, l. 76.

56 Per antrąjį atidirbimą 391 ha atidirbtas pasitelkiant arklinius purkštuvus, 4 467 ha – nugarinius, 4718 ha – aviaciją. Ten pat, l. 74, 83.

benti į Kalvarijos MTS, o pasiekti kolchozus neturėta su kuo. Be to, pačių atsigabentų resursų būklė džiaugsmo nekėlė:

„Iš Veisiejų ir Lazdijų rajonų purkštuvai buvo paimti po I-ojo atidirbimo su daugeliu trūkumų (sudaužyti monometrai, trūko: diržų, filtrų, koštuvų ir kt.). Be to, pervežant juos blogais keliais dar susidaužė monometrai, antgaliai. Todėl iš 132 nugarinių purkštuvų darbui panaudota buvo 108 purkštuvai [...] Patį darbą apsunkino skiedinio gamyba iš DDT pastos. Kadangi pasta pateko labai sudžiūvusi, todėl teko minkyti su rankom, prieš tai nakčiai ją užpilant vandeniu.“⁵⁷

Cheminiai *atidirbimai* (tiek profilaktiniai, tiek skirti židinio likvidacijai) tapo įprasta praktika. Tiesa, šaltinių specifika ir vėl veda į savotišką aklavietę, nes atsakingų institucijų ataskaitose pateikti rodikliai neabejotinai galėjo prasilenkti su realybe, tačiau, kita vertus, jie vis tiek atspindi šokią tokią tendenciją, o tiksliau – šios nebuvimą.

2 lentelė. **Cheminio atidirbimo rodikliai 1956–1966 m. (sudaryta remiantis Karantino inspekcijos duomenimis)**⁵⁸

Metai	Bulvių pasėlių sk. tūkst. ha	Cheminio atidirbimo sk. tūkst. ha
1956	213,3	0,37
1957	228,3	17,85
1958	226,3	25,34
1959	227,9	50,76
1960	238,2	38,60
1961	226,5	71,20
1962	219,4	68,10
1963	192,1	0,10
1964	196,2	33,60
1965	208,7	36,10
1966	204,3	45,12

Lyginant šiuos su pirmiau pateiktais kolorado vabalų židinių plitimo duomenimis akivaizdu, jog stabilus ryšio tarp kenkėjo plitimo ir cheminio *atidirbimo* kiekio praktiškai nebūta, tad veikiausiai tokie *atidirbimai* kur kas labiau priklausė nuo turimų išteklių,

57 Darbo ataskaita Apie cheminį-profilaktinį bulvių atidirbimą prieš Kolorado vabalą Kalvarijos rajone, in: LCVA, f. R-582, ap. 1, b. 67, l. 70–77.

58 Lentelė sudaryta remiantis Karantino inspekcijos duomenimis. Žr.: 1966 m. inspekcijos metinė ataskaita, in: LCVA, f. R-962, ap. 1, b. 172, l. 49.

o ne faktinio poreikio. Pavyzdžiui, žvilgtelėjus į pateiktą lentelę išsiskiria 1963 m., kuomet cheminis *atidirbimas* buvo itin nedidelis. Oficialiai tais metais aptikta tik 14 kolorado vabalų židinių, tačiau 1962 m. jų būta 25, o 1963 m. – apie 400, tad, turint omenyje anks-tesnes cheminių-profilaktinių *atidirbimų* praktikas, 1963 m. cheminio atidirbimo mastai turėjo būti gerokai didesni. Kokios šios situacijos priežastys, šaltiniai neatskleidžia, tačiau prielaidą, jog greičiausiai tai buvo susiję su medžiagų trūkumu, sustiprina 1963 m. rugpjūtį LTSR MT pasiekęs raštas iš centro⁵⁹, kuriame kalbama apie „rimtus trūkumus įgyvendinant metinius augalų apsaugos chemikalų tiekimo planus“.

Tiesa ta, kad SSRS plačiai naudotas DDT nebuvo išskirtinis reiškinys – visas pasaulis atsitokėjo tik 1962 m., kai dienos šviesa išvydo garsioji amerikiečių biologės Rachel Carson knyga „Tylusis pavasaris“⁶⁰, kurioje bene pirmą kartą viešai prabilta apie neigiamus chemizacijos, o ypač DDT, naudojimo padarinius. Tvirtinti, jog „Tylusis pavasaris“ galėjo nulemti tai, kad 1963 m. sovietų Lietuvoje drastiškai sumažėjo insekticidų naudojimas, būtų pernelyg drąsu, tačiau ryškūs jo pėdsakai matomi 1965 metais. Tų metų balandį LTSR MT, reaguodama į nurodymus iš centro, priėmė sprendimą „Dėl visuomenės sveikatos apsaugos priemonių, susijusių su cheminių augalų apsaugos produktų naudojimo žemės ūkyje išplėtimu“, kuriuo patvirtino, jog DDT naudojimas maistiniams ir pašariniams augalams turi būti sustabdytas iki 1970 m., per tą laiką atsakingoms institucijoms pavesta atrasti tokius pačius veiksmingus, bet žmonėms ir gyvūnams nepavojingus preparatus⁶¹. Tik 1980 m. Ufoje Jurijus Ševčiukas įkuria pusiau legalią roko grupę DDT, bet tai jau visai kita istorija.

Išvados

Viešojo diskurso ir už kolorado vabalų suvaldymą atsakingų institucijų, turėjusių atlikti ir savitą liaudies švietėjų vaidmenį, dokumentų analizė parodė, kad sovietų Lietuvoje amerikiečių mėtomų vabalų mitas stipriai diegiamas nebuvo – apie „barbariškus išpuolius“ einamuoju laiku šiek tiek užsiminta tik spaudoje. Tad susiklosto gana paradoksalinė situacija, paliekanti atvirą klausimą – mitas mūsųose iššaknijo, bet šaltiniai nerodo, kaip tai galėjo atsitikti. Nuo 1950 m. aiškūs kitokie retorikos pokyčiai – specializuotoje literatūroje vabalas pradedamas traktuoti ne kaip eilinis (kad ir pavojingas) kenkėjas, o kaip rimtas priešas, su kuriuo susidoroti pajėgi tik sovietinė sistema.

Būsimajai kovai su kolorado vabalų, kurios pergale deklaruota avansu, sovietų Lietuvoje imta ruošti nuo 1945 m. pabaigos. Penktojo dešimtmečio antroje pusėje čia

59 Raštas LTSR MT Tarybos pirmininko pavaduotojui M. Grigalioniui, 1963-08-19, in: LCVA, f. R-582, ap. 1, b. 165, l. 11.

60 R. Carson, 1962.

61 MT sprendimas nr. 173, „Dėl visuomenės sveikatos apsaugos priemonių, susijusių su cheminių augalų apsaugos produktų naudojimo žemės ūkyje išplėtimu“, 1965-04-15, in: LCVA, f. R-582, ap. 1, b. 189, l. 14–15.

buvo įsteigtos trys pagrindinės institucijos, turėjusios organizuoti tiek prevencinius, tiek vabalo suvaldymo procesus – LTSR valstybinė karantino inspekcija, Ekspedicija kovai su žemės ūkio ligomis ir kenkėjais, LTSR bandymų stotis kolorado vabalui, nematodui ir bulvių vėžiui tirti. Iki vabalo pasirodymo, tiksliau, aptikimo Lietuvoje (1956 m.), kalbėti galima vien apie institucijų metinėse ataskaitose šabloniškai aprašytą, daugiausia prevencinę veiklą, daugmaž atliepusią aukščiausiu lygmeniu formuotą, LTSR teisės aktais įtvirtintą politiką. Nuo 1956 m. vabalui tapus nebe teorine, o faktine grėsme, matomas ne tik sovietinės biurokratinės sistemos neveiknumas (darbas dubliuojamas, vengiama atsakomybės), bet ir praktinės biurokratinio aparato sraigtų vadovautos kovos kryptys.

Galima sakyti, pastarosios per daug nepakito nuo nurodytų 1950 m. Maskvoje pavirtintoje pavyzdinėje darbų organizavimo tvarkoje. Iki smulkiausių detalių reglamentuotos, bet, kaip matyti iš dokumentų, nemažo chaoso ir organizacinių trikdžių nuolat lydėtos kovos praktikos sukosi apie du veiksmus – vabalo paieškas ir rankiojimus bei cheminių bulvių apdorojimą, anuomet vadintą *atidirbimu*. Kuo bulvių laukai bus *atidirbami* nurodyta toje pačioje organizacinių darbų tvarkoje, joje numatyta, kad pagrindiniu ginklu taps sintetiniai organiniai nerviniai nuodai – heksachloranas ir DDT. Net ir formaliu lygmeniu stabilus ryšio tarp kenkėjo paplitimo ir cheminių *atidirbimų*, kuriuos daugiausia vykdė kolchoznikai, įkinkyti aplūžusiais, skolintais nugariniais purkštuvais, beveik nebūta.

Štai tokius kovos vaizdus atveria dokumentai, fiksuojantys ir vabalo plėtros statistiką – oficialiai kova buvo pralaimėta 1965–1966 m., kuomet kolorado vabalas masiškai paplito po visus rajonus. Dėl šaltinių specifikos temą belieka uždaryti ne konkrečiais teiginiais, o svarstymais apie kovos tikslą ir prasmę: ar kolorado vabalas iš tiesų buvo reali ir tokių pastangų (net ir formaliai) verta grėsmė, ar visa tai buvo skirta galiai, pažangai, pranašumui demonstruoti, o gal sistemos ydoms dangstyti, radus kaltininką dėl prasto derliaus. Taip pat reikia kelti klausimą apie pamatinius kovos vykdymo aspektus: kokia dalis atsakingų institucijų dokumentuose fiksuotų praktikų buvo įgyvendinama iš tikrųjų, mintyje turint tai, jog ir toji realybė, t. y. kolchozai, tiriamuoju laikotarpiu, anot Terlecko, buvo „popierinė“.

Bibliografija:

Carson R., 1962 – Rachel Carson, *Silent Spring*, New York: Fawcett Crest, 1962.

Dabkevičius Z., Vasiliauskiene V., 2007 – Zenonas Dabkevičius, Veronika Vasiliauskiene, „Agromijos mokslas Lietuvos žemdirbystės institute“, in: *Žemės ūkio mokslai*, nr. 4, 2007, p. 10–18.

Jankauskienė A., 2017 – Asta Jankauskienė, „Apie praėjusį laiką ir pašaukimą. Stanislovo Valančiaus prisiminimai“, in: *Kultūros almanachas DORĖ*, 2017, p. 72–87.

Jankevičius K., Stasinas J., 2000 – Karolis Jankevičius, Juozas Stasinas, *Aplinkosaugos raida Lietuvoje*, Vilnius, 2000.

- Kereišiuė A., 2024 – Agnė Kereišiuė, „Kolorado vabalo metamorfozė“, in: *Naujasis Židinys-Aidai*, 2024, nr. 4, p. 18–23.
- Mastauskis S., Lešinskas A., 1946 – Stanislovas Mastauskis, Antanas Lešinskas, *Kolorado vabalas bulvių kenkėjas*, Kaunas: Valstybinė enciklopedijų, žodynų ir mokslo literatūros leidykla, 1946.
- Mastauskis S., Lešinskas A., 1950 – Stanislovas Mastauskis, Antanas Lešinskas, *Kolorado vabalas – bulvių kenkėjas*, Vilnius: Valstybinė enciklopedijų, žodynų ir mokslo literatūros leidykla, 1950.
- Šaulys A., 2014 – Audrius Šaulys, *Gamtosauginės minties ir praktikos istorinė raida sovietinėje Lietuvoje*: magistro darbas, Vilnius, 2014.
- Terleckas A., 2023 – Antanas Terleckas, *Kolchozų visuomenės sukūrimas: Lietuvos kaimo sovietizacija 1940–1965 m.*: daktaro disertacija, Vilnius, 2023.